

Osmanlı İlmiye Teşkilatından Bir Portre: Şeyhülislam Halil Efendi ve Terekesi A Portrait from Ottoman Science Organisation: Halil Efendi the Şeyhulislam and His Assets

Dr. Edip UZUNDAL
(ORDID: 0000 - 0002 - 3923 - 546X)
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi - Tokat

Volume 10
Issue 8
November
2018

Öz: Çalışmada Sultan II. Mahmud döneminde 1819-1821 yılları arasında şeyhülislamlık vazifesini icra eden Halil Efendi hakkında kısa bir biyografik bilgi verildikten sonra terekesi ele alınacaktır. Halil Efendi, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın süt annesinin oğludur. Annesinin isteğiyle Çerkes diyarından getirtilen ve küçük yaşta saraya alınan Halil Efendi, burada Şehzade Selim (III. Selim) ile büyüdü. III. Selim'in tahta çıkışıyla (1789) beraber hazine kethüdalığı ile başlayan memuriyeti II. Mahmud döneminde şeyhülislamlık makamına yükselmesi ile son buldu.

Toplam 1 yıl 7 ay kadar şeyhülislamlık vazifesi yapan Halil Efendi, II. Mahmud üzerinde büyük nüfuzu bulunan Halet Efendi ile geçinemedi. 1821 Rum isyanı ile ilgili yapılan bir toplantıda fikir ayrılığından dolayı yaşanan sert tartışma, Halet Efendi'nin nüfuzunu kullanarak Halil Efendi'yi vazifeden azlettirmesine neden oldu. Halil Efendi önce Bursa'ya oradan da Afyon'a sürüldü. Ağustos 1821'de Afyon'da sürgünde vefat etti.

Mazul Şeyhülislam Halil Efendi, geride hatırı sayılır bir tereke bıraktı. 562 No'lu Karahisâr-ı Sâhib Şer'îye Sicil Defterinde söz konusu terekeye ait malumat yer almaktadır. Tereke kayıtları incelenerek mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin maddî durumu, sosyal ilişkileri, ailesi ve kullandığı eşyalardan hareketle yaşam tarzı hakkında bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Adı geçen şer'îye sicili dışında Halil Efendi ile ilgili Tarih-i Cevdet, Şânizade Tarihi gibi devrin kroniklerinden, İlmiye Salnamesinden ve Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî isimli biyografik eserindeki malumattan da faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halil Efendi, II. Mahmud, Halet Efendi, Tereke, Afyonkarahisar

Abstract: After presenting a short bibliographic information about the Halil Efendi wick undertaken the purpose of Seyhulislam in the time span of 1819-1821 in the era of Mahmud II, his assets will be evaluated. Halil Efendi was the son of Mustafa III's daughter Hibetullah Sultan's foster mothe's son. With he's mother's will, at the very little age he was wellcomed to The Palace, and he raised beside the Prince Selim (Selim III). He's duty started as a chief officer of the treasure, with the coronation of Selim III, than he's promotion ended when he's serviced as a Seyhulislam, at the era of Mahmud II.

At the total, he serviced as an Seyhulislam for a year and seven monhts, after, had'nt good relations with the Halet Efendi wick, great effect on the Mahmud II. Than he was dismissed his duty after a argument sourced from 1821 Greek riot, with the effect of Halet Efendi. First he exiled to Bursa than Afyon the place that he was passed away in August 1821.

Dismissed Seyhulislam left a substantial amount of asset. There is an information about this assets on the 562 numbered Karahisar-ı Sahib Ottoman Court Record. Based on the assets he had left, his life style, social relations, family, economical state, some ideas will be put forward. In addition to the court record, some information will be extracted from Tarih-i Cevdet, Şânizade Tarihi and İlmiye Salnames and the bibliographic source like Sicilli Osmani, wrote by Mehmed Süreyya.

Keywords: Halil Efendi, Mahmud II, Halet Efendi, Asset, Afyonkarahisar

Giriş

Halil Efendi, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın süt annesinin oğlu olup Çerkes kökenlidir. Annesinin ricası üzerine oğlu Çerkes diyarından alınıp saraya yanına getirildi. Böylelikle Halil Efendi küçük yaştan itibaren sarayda terbiye gördü. Şehzade Selim ile büyüdü ve ona arkadaş oldu¹.

III. Selim'in tahta çıkması üzerine önce hazine kethüdalığı, sonra Galata Mevleviyetini aldı. İlim yoluna kendi arzusuyla dâhil oldu. 16 sene kadar Galata Mevleviyetinde kaldı. 1803'te Mekke-i Mükerrerme kadılığı payesine nail oldu². Hac vazifesini ifadan döndükten sonra İstanbul kadılığı payesini aldı. Çok geçmeden kendisine Anadolu kazaskerliği, 1809'da da Rumeli kazaskerliği payesi verildi³. Halil Efendi artık yüksek meclislerin aranan ismi olmuştu. Sultan II. Mahmud'un cülusundan beş yıl sonra 1813 yılında bilfiil Rumeli kazaskeri oldu. Bu vazifeden azledildikten sekiz gün sonra 3 Eylül 1819 tarihinde şeyhülislamlık makamına⁴ getirildi. Halil Efendi'nin Enderun'dan yetişen biri olarak şeyhülislamlığa makamına yükselmesi Enderun için sevinç kaynağı oldu. 20 ay kadar süren bu görevi sırasında adalete aykırı davrandığına dair bir söz işitilmediğinden bahsedilir⁵.

Mora isyanı Şeyhülislam Halil Efendi'nin felaketine sebep oldu⁶. Bir yıl yedi ay kadar şeyhülislamlıkta kalan Halil Efendi II. Mahmud üzerinde büyük nüfuzu bulunan Halet Efendi⁷ ile geçinemedi. 1821'deki Rum isyanı nedeniyle yapılan bir toplantıda sert ve uzun tartışma yaşandı⁸. 24 Mart 1821 günü Sultan II. Mahmud huzurunda yapılan müşaverede, Sadrazam, Şeyhülislam, Halet Efendi ve Yeniçeri Ağası, Rum isyanını ortaya çıkaran sebepler üzerinde tartıştılar. Sadrazam ve Yeniçeri Ağası adeta nutku tutulmuş gibi sustular. Halet Efendi ise, Rum isyanına sebep olacak hiçbir hareketinin olmadığını iddia edecek bir hal ve tavır üzerine konuştu ve sebep olduğu suistimallerin konuşulmasına dahi fırsat vermedi. Tüm bunları işiten Halil Efendi ise, suçlu ile suçsuzu ayırmak, meseleyi etraflıca incelemek ve şer-i şerife uygun bir kanaat belirtmek için birkaç gün mühlet istedi. Sadrazam da Şeyhülislamın bu isteğine destek verdi ve neticede dışarı çıktılar. Halet Efendi yanlarına gelerek ikisine hitaben; “*şimdi tedbir nedir?*” der demez Halil Efendi eski zabıtlığını takınıp Halet Efendi'ye dönerek;

¹ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye**, C. II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, s. 304; **İlmiye Salnamesi**, Birinci Def'a, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334, s. 582; Mehmet İpşirli, “Halil Efendi” , **İslam Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 312; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 152; Ramazan Balcı, **Enderunlu Hafız İlyas Ağa'nın Hatıraları Saray Günlüğüm**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2012, s. 151.

² Halil Efendi saraydan çıkıp ilmiye sınıfına dâhil olduktan sonra bu yolda hızla ilerledi. Ahmed Cevdet Paşa, onun bu yükselişini “*Mekke-i Mükerrerme pâyesine kadar fırlayub çıkması kibâr ulemâya pek girân gelmiş ve onların nazarında pek çirkin görülmüş idi*” ifadeleri ile eleştiri konusu yapıldığını söyler. bk. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1309, s. 74; Mehmet Emin Gerger, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislamları**, Gerger Yayınları, İstanbul 2013, s. 236.

³ **İlmiye Salnamesi**, s. 582-583; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, s. 304; Abdülkadir Altınsu, **Osmanlı Şeyhülislamları**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 181.

⁴ Şeyhülislamlık makamının ortaya çıkışı, bu kurumun yenileşme döneminde geçirdiği değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Esra Yakut, **Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

⁵ Balcı, **a.g.e.** , s. 152.

⁶ **İlmiye Salnamesi**, s. 583.

⁷ Ahmed Cevdet Paşa'nın aktardığına göre; Halet Efendi vaktiyle Fenerli Rumların kitâbet hizmetinde bulunmakla onlara aldanırdı ve aldanmamak işine gelmezdi. Zira voyvodalıkları ve Divan-ı hümayun tercümanlığını kendi dairesi gedikleri hükmüne koyup Fenerlilerden dilediğini nasb ettirir voyvodalar sanki kendisinin birer sağmal koyunu olarak sağıp hâsıl ettiği meblağı da yeniçeri ileri gelenlerine vererek kendi ikbalini temin ederdi. bk. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 152; Sultan II. Mahmud devrinde “*Devlet Kethüdası*” adıyla büyük bir şöhrat kazanan Halet Efendi için Abdülhak Şinasi Hisar; akıllı, iktidarlı, cerbezeli, gururlu, hırslı, ikiyüzlü, insafsız garazkâr bir adamdı der. bk. Dursun Gürlek, **Maziye Bir Bakıver**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 154.

⁸ İpşirli, **a.g.m.** , s. 312; Balcı, **a.g.e.** , s. 190.

“şimdiye kadar her işi kendine göre yaptın. Voyvodalıkları kendi seçtiğin dört hanedana tahsis ettin. Mihail gibi genç bir oğlanı voyvodalığa sevk etmek gibi bir hadsizlik ile bu olaylara sebep oldun. Şimdi çaresini bizden mi soruyorsun? Var imdi ne halin varsa gör” diyerek gayet sert cevaplar verdi. Halet Efendi dahi mukabele ettiği aralarında münakaşa vuku buldu. Bu gelişmeler Halet Efendi’de Halil Efendi’ye karşı bir kin birikmesine sebebiyet verdi ve ilk etapta onu görevinden azlettirme yoluna koyuldu. Böylelikle Mora isyanına sebep olan hatalarını da unutturmayı hedefliyordu⁹. Esasen Halil Efendi şeyhülislam olmadan önce de Halet Efendi’nin voyvodalar üzerindeki baskısından haberdardı. Eflak voyvodası Karaca Yanko, Halet Efendi’nin kendisinden “*mugâyir-i rızâ-yı ‘âli*” bazı işleri yapmasını istemesi üzerine önce istifasını sunmuş ve sonra da firar etmişti¹⁰.

Halil Efendi bu cüretini makamından azledilmekle ödeyecekti. Tabi ki ses çıkarmayarak Halil Efendi’yi destekleyen Sadrazam Seyyid Ali Paşa da Halet Efendi tarafından azlettirilecekti. 29 Mart 1821 Perşembe günü Şeyhülislam ve Sadrazam görevlerinden azledildiler. Ali Paşa’nın yerine sadarete Benderli Ali Paşa, meşihat makamına ise Yasincizade Abdulvehhab Efendi getirildi¹¹. Halil Efendi o gün Beylerbeyi’ndeki yalısına gönderildi ertesi gün zevcesi Hacı Zibâ Hanım ile birlikte Bursa’ya sürüldü. Halil Efendi’nin akıl kethüdası makamında bulunan Hacı Sadık Efendi de Rodos adasına sürüldü¹².

Halil Efendi’nin Halet Efendi ile olan geçimsizliğinin hanımları arasında da tartışmaya sebebiyet vermesi, gerek azlinde gerek sürgünde ve sonrasında meydana gelen olaylarda etkili rol oynadı¹³. Halil Efendi’nin hanımı Hacı Zibâ Hanım da Çerkes asıllıydı. Daha önce Hoca Abdullah Ağa’nın müstefreşi¹⁴ iken onun ölümü üzerine III. Selim tarafından o vakit hazine kethüdası olan Halil Efendi’ye odalık olarak verildi ve ardından Halil Efendi kendisini nikâhına aldı. Ahmed Cevdet Paşa’nın ifade ettiğine göre, Halil Efendi ne kadar sert sözlü ve

⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 190-191; Şeyhülislam Halil Efendi Halet Efendi’nin devirmek istediği tek şeyhülislam değildi. II. Mahmud’un üzerinde bir ara nüfuz kuran, yeniçeri taraftarı sadaret kaymakamı Halet Efendi araka arkaya devrin şeyhülislamlarından Mekkizade Mustafa Asım Efendi, dramatik bir sürgün ve ölüm hadisesi olan Çerkezî Hacı Halil Efendi ve Yasincizade Esseyyid Abdulvehhab Efendi’yi çevirdiği entrikalarla azlettirdi. bk. İlhami Yurdakul, **Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1876)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 235.

¹⁰ **BOA, HAT 1157/45918**, 11 Zilhicce 1233 /12 Ekim 1818. Eflak Voyvodası Karaca Yanko’nun firarı üzerine Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti arasında yapılan mükâleme de Osmanlı Devleti’ni sadr-ı Rumeli unvanıyla şeyhülislam olmadan önce Hacı Halil Efendi ile Yasincizade Abdulvehhab Efendiler temsil etmişlerdi. Bu nedenle Halil Efendi, Şeyhülislam olmadan önce de Halet Efendi’nin Rum isyanında ve voyvodalar arasındaki iktidar mücadelesinde dahil olduğunu biliyordu. Bk. **BOA, HAT, 1157/45918**, 8 Rebiyülevvel 1234 /5 Ocak 1819.

¹¹ Şânizade Mehmed Ataulah, **Tarih-i Şânizade**, C. 3, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1290, s. 207-208; Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 197; **İlimiye Salnamesi**, s. 583; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, C. II s. 304; Süheyla Yenidünya, **Mehmet Sait Hâlet Efendi Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822)**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 276.

¹² Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 197; **BOA, HAT 1326/51736**, 29 Zilhicce 1236 / 27 Eylül 1821. Şeyhülislam Halil Efendi gibi, şeyhülislam iken azledilen ve Bursa’ya sürülen bir başka devlet adamı ise Esirî Mehmed Efendi’dir. 20 Mart 1859 tarihinde Ebu Said Efendi’nin azledilmesiyle Esirî Mehmed Efendi şeyhülislamlık makamına getirildi. 2 yıl 10 ay 4 gün bu vazifede kalan Esirî Mehmed Efendi’nin tıpkı Şeyhülislam Halil Efendi gibi bazı konuşmaları azledilerek sürgün edilmesine yol açtı. 20 yıl kadar Bursa’da zorunlu ikâmete memur edilen Esirî Mehmed Efendi 13 Mart 1681’de vefat etti. Birçok noktada Şeyhülislam Halil Efendi ile benzerlikler taşıyan Esirî Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Refik, Ahmed, “Osmanlı Şeyhülislamlarının Terâcim-i Ahvâli: Şeyhülislâm ve Müftî’l-Enâm Esirî Mehmed Efendi”, **Diyanet İlmî Dergi**, 9 (1970/96-97) s. 189-190; Mehmet İpşirli, “Esirî Mehmed Efendi”, **TDVİA**, C. XI, İstanbul 1995, s. 390-391; Ali İhsan Karataş, “Şeyhülislam Esirî Mehmed Efendi ve Vakıfları”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24 (2015/2), s. 2-7.

¹³ İpşirli, a.g.m. , s. 312.

¹⁴ Müstefreşe: odalık, cariyeye. Bk. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s. 747.

tavırlı biri ise Zibâ Hanım da o kadar dil-keş (kalbi cezbedici) biriydi. Aklı kısa, dili saçından uzun sözünü sakınmaz dilini tutmaz bir hatun idi¹⁵. Bu tavrını da canı ile ödemek zorunda kalacaktı. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Zibâ Hatun Beylerbeyi'nde mesire yerinde rastladığı Halet Efendi'nin hanımı Lebibe Hatun'a beyleri arasındaki ihtilaftan söz açıp onunla tartıştı ve bu tartışma kavgaya da yol açtı. Bu olay sebebiyle Halet Efendi sadece Halil Efendi'ye değil Zibâ Hanım'a da kin besledi. Şeyhülislamın azlını sağlayıp her ikisini Bursa'ya sürdürdükten sonra Halil Efendi'yi İstanbul ile haberleştiği gerekçesiyle Afyon'a sürdü¹⁶. Sabık şeyhülislam Halil Efendi Karahisar-ı Sahib sancağına sürüldükten sonra zevcesi Zibâ Hatun Bursa'da zorunlu ikamete tabi tutuldu ve Bursa'da kalan diğer cariyeye ve sair kadınların da bir yere salıverilmemesi hakkında emir sadır oldu¹⁷.

Eski Şeyhülislam Halil Efendi üçü aşçı ve biri seyis olmak üzere maiyetindeki on kişi ile birlikte çavuşlar emini Osman Ağa nezaretinde Bursa'dan Afyon'a gitti¹⁸. Halil Efendi'nin Afyon'a varmasından yaklaşık bir buçuk yıl sonra da cariyeleri mazul şeyhülislamın yanına gittiler. Halil Efendi cariyelerinin de gelmesi üzerine boş kalan konağına nezaret etmesi için kethüdasının görevlendirilmesi isteğinde bulundu¹⁹.

Kini bir türlü sona ermeyen Halet Efendi, Bursa'da yalnız kalan Zibâ Hatun üzerine korkunç bir plan yaptı. Halil Efendi'nin İstanbul'daki konağının ahırına, ağzı dikilmiş siyah bir kuzu gömdürdü. Zibâ Hanım'ı bu işlerle uğraşan sihirbaz bir kadın gibi göstererek, güya tesadüfen buldurduğu bir kuzu ölüsünü saraya gönderdi. Böylelikle büyücülükle suçladığı Zibâ Hanım'ı Bursa'ya yolladığı cellatlarla boğdurtup çıplak vaziyette bir çalılığa attırdı²⁰. Eyüp Sultan Camii'nde, imsakten şafak vaktine kadar Kur'an okunması, diğer hayırseverlerle birlikte karısının ve kendisinin de isimlerinin anılması için ayırdığı nakit para ile vakıf kuran Şeyhülislam Halil Efendi, zevcesinin başına gelen bu felaketi duyunca felç geçirdi ve birkaç gün felçli kaldıktan sonra 2 Ağustos 1821 Perşembe günü vefat etti. Mazul Şeyhülislam Halil Efendi, Karahisar-ı Sâhib'te Gedik Ahmed Paşa Camii haziresine defnedildi²¹. İdam edilen Zibâ Hatun'a ait eşya, mücevher ve nakit paralar cariyelerle birlikte mübaşir marifetiyle İstanbul'a gönderildi²².

Mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin Terekesi

Arapça kökenli olan tereke kelimesi, "*bırakma, vazgeçme*" manalarına gelen "*terk*" kelimesinden türetilmiştir ve sözlük anlamıyla "*vefat eden kişinin bıraktığı şey*" demektir. Çoğulu da *terekât*'tir²³. Osmanlı Devleti'nde ölen bir kimsenin geride bıraktığı menkul ve

¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 281.

¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 282; **İlmîye Salnamesi**, s. 583; Şânizade Mehmet Atullah, **Tarih-i Şânizade**, s. 208; Bu durum konuyla ilgili hatt-ı hümayunda; "*müfti-i sâbık Hacı Halil Efendi Bursa'da lisânını hıfz itmeyüb... menfâsı Karahisâr-ı Sâhib'e tebdil olmak üzere*" ifadeleri ile geçmektedir. **BOA, HAT 1313/51115**, 29 Zilhicce 1237 / 16 Eylül 1822;

¹⁷ **BOA, HAT 504/24804**, 23 Şaban 1236 / 26 Mayıs 1821; **BOA, HAT 516/25201**, 23 Şaban 1236 / 26 Mayıs 1821.

¹⁸ **BOA, HAT 1555/37**, 10 Recep 1236 / 13 Nisan 1821.

¹⁹ **BOA, HAT 1268/49139**, 29 Zilhicce 1237 / 16 Eylül 1822; **BOA, HAT 1269/49142**, 29 Zilhicce 1237 / 16 Eylül 1822

²⁰ Ahmed Cevdet Paşa, yapılan bu işin "*şeriatı sığmaz, insaniyete yakışmaz bir keyfiyet ve pek çirkin bir halet olduğunu*" dile getirmiş ve Bursa büyüklerinin adam gönderip mutad üzere defin ile namus ve şeriat ve insaniyeti yerine getirdiklerinden bahs etmiştir. bk. Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11 s. 282; **İlmîye Salnamesi**, s. 583; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, C. II s. 304; İpşirli, a.g.m. , s. 312; Altınsu, a.g.e., s. 182.

²¹ Balcı, a.g.e. , s. 190; Gürlek, a.g.e. , s. 155

²² **BOA, HAT 1312/51048** (tarihsiz); **BOA, HAT 1268/49106**, 29 Zilhicce 1238 / 6 Eylül 1823.

²³ Devellioğlu, a.g.e., s. 1084; Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004, s. 399.

gayrimenkul eşyanın dökümünün verildiği bu defterlere Tereke Defterleri, Muhallefat Defterleri, Metrukât Defterleri veya Kassam Defterleri de denirdi²⁴.

Tereke Defterleri, Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel ve iktisadi tarihi açısından son derece kıymetli bilgiler taşıyan kaynaklardır. Bu defterlere dayalı yapılacak çalışmalar her şeyden önce ölen kişilerin geride bıraktıkları eşyaların nitelik ve niceliklerinden hareketle gündelik hayatlarını ortaya koymakla beraber sahip oldukları servet ve ekonomik durumlarını da gün ışığına çıkaracaktır²⁵. Tereke kayıtları, Osmanlı dönemi miras hukuku, gündelik yaşamı, servetin dağılımı, servet-statü ilişkisi, maddi kültür, tüketim alışkanlıkları, toplumsal sınıflar, aile yapısı, demografik yapı gibi çok çeşitli konularda tarih araştırmacılarına bilgiler sunmaktadır²⁶.

Çalışmaya temel teşkil eden 562 Numaralı Afyonkarahisar Şer'iyeye Sicili tereke kayıtları bakımından pek zengin değildir. Defterde toplam yedi tane tereke kaydı bulunmaktadır, bunların ikisi müsadere sonucu tutulmuş kayıtlardır. Var olanların tamamı da Müslümanlara aittir. Elimizdeki tereke kayıtlarından en önemlisi hiç şüphesiz “*Merhum Şeyhülislam Halil Efendi*”ye ait olan terekedir. Zira önemli bir memuriyete sahip olması, terekasının bir hayli yekûn tutmasında en önemli etken olmuştur.

Görevinden azledilerek Bursa'da zorunlu ikâmete tabi tutulan ve burada da “*lisanını hıfz edemediği*” gerekçesiyle Karahisar-ı Sahib'e sürgün edilen eski Şeyhülislam Halil Efendi sürgününün üçüncü ayında geçirdiği rahatsızlık neticesinde 1821 Ağustos'unda vefat etti ve geriye hatırı sayılır bir tereke bıraktı²⁷. Mal varlığından 11.800 kuruşun vasiyeti için ayrıldığı ve bu miktarın cenaze masrafları, esnafa olan borçlar ve aile fertlerine taksim edildiği görülmektedir²⁸. Cenaze masrafları ve diğer bazı resmi işlemler için harcanan ve vasiyeti gereği bazı kimselere bırakılan toplam 11.800 kuruşluk masraf kalemlerini tablo halinde vermekte yarar vardır²⁹:

Tablo 1. Merhum Şeyhülislam Halil Efendi'nin Vasiyeti Gereği Yapılan Harcamalar

Masraf Kalemi	Tutarı
Techîz ve tekfîn için	500 guruş
Kabir tanzimine ve mezar taşına	500 guruş
Kefâret-i savm ve yemin ve nezr ve hukûk-ı ibâd ve fitra-i salât için	1000 guruş
Kefâret-i zekât için	1000 guruş
Vasisi Seyyid Kasım Efendi	500 guruş

²⁴ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Lütfü Barkan, “Edirne Askeri Kassam'ına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, C. III, S. 5-6, s.1-479; Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, OSAV, İstanbul 1995; H. Baha Öztunç, “Bir Rumeli Valisinin Emvâl-i Metrûkesi: Mahmud Hamdi Paşa'nın Muhallefatı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kış 2017, s. 53-76.

²⁵ Mehmet Güneş, “Karahisar-ı Sâhib Ayanı Molla-zade Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 2, Afyonkarahisar 2006, s. 66.

²⁶ Özlem Oral Patacı, “Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmacıları Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler”, *OTAM*, 40 / Güz 2016, s.334.

²⁷ *Afyonkarahisar Şer'iyeye Sicili, Sayfa 6 / Belge 11* (Bundan sonra şu şekilde kısaltma yapılacaktır: *AŞS 562, 6/11*)

²⁸ *AŞS 562, 23/34* (tarihsiz)

²⁹ *AŞS 562, 23/34* (tarihsiz), *24/35*, 12 Zilkade 1236 / 11 Ağustos 1821.

tarafına	
Şal Çukadarı Hacı Mustafa Ağa'ya	500 guruş
Hacı İsmail Ağa'ya	500 guruş
Kahveci Süleyman Ağa'ya	500 guruş
Sarrâc Hasan Ağa'ya	500 guruş
Duhânî Ömer Ağa'ya	500 guruş
Bekçizade İbrahim Ağa'ya	500 guruş
Kilimci Hasan Ağa'ya	500 guruş
Uzun İbrahim Ağa'ya	500 guruş
Arnavud Hasan Ağa'ya	500 guruş
Sait Ağa tarafına	500 guruş
Sakin Ali Ağa'ya	500 guruş
İşçi Ahmed Kalfaya	500 guruş
Cariyesi Nazende Kalfaya	500 guruş
Def'a Cariyesi Seyyâre Kalfaya	500 guruş
Ayvaz Kirkor deynine	300 kuruş
Kabri arsası evkâfına arazi bedeli olarak	500 guruş
On iki bin kelime-i tevhîd zikir için fukaraya verilecek	500 guruş
Cem'an yekûnu	11.800 guruş

İslâm hukukuna göre, vefat eden kişinin terekesinden sırasıyla şu dört hak yerine getirilirdi. Bunlar; kefen ve defin masrafları, borçlarının ödenmesi, vasiyetlerin yerine getirilmesi ve son olarak kalan terekenin mirasçılar arasında paylaşılmasıydı³⁰. Yukarıdaki tablo incelendiğinde Halil Efendi'nin bu dört işleminin de yerine getirildiği görülmektedir. Techîz ve tekfin işlemleri için 500, kabir tanzimi ve mezar taşı için 500, kabir arsası evkafına da arazi bedeli olarak 500 olmak üzere toplam 1.500 kuruş cenaze masrafına ayrılmıştır.

İslam hukukunda yer alan iskat³¹ın mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin vefatı sonrasında vasiyeti gereği tatbik edildiği görülmektedir. Şeyhülislam'ın terekesinden oruç, yemin, nezir kefaretları, kul hakları ve namaz için 1000, zekât kefareti için 1000 olmak üzere toplam 2000 kuruş iskat için ayrılmıştır. Yine Şeyhülislamın vasiyeti gereği arkasından okunmak üzere on iki bin kelime-i tevhid için fakirlere 500 kuruş ayrılmıştır. Netice olarak Halil Efendi'nin vefatı ile 1.500 kuruş maddi 2.500 kuruş da manevi hizmetler için olmak üzere 4.000 kuruş harcanmıştır.

³⁰ Patacı, a.g.m. , s. 331.

³¹ İskat ve devr ile ilgili diğer muteber kaynaklardan naklen Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye kitabında şu bilgiler yer almaktadır: "(Nûr-ül-izâh)da ve bunun (Tahtâvî) hâşiyesinde ve (Halebi) ile (Dürr-ül-muhtâr)da, nemâzların kazâsı sonunda, (Mültekâ)da ve (Dürr-ül-münîkâ)da ve (Vikâye)de, (Dürr)de ve (Cevhere)de ve Kâdî-zâdenin (Birgivi vasiyyetnâmesi) şerhinin sonunda ve başka kıymelli kitâblarda, meyyit için iskât ve devr yapmak, hanefî mezhebinde lâzım olduğu yazılıdır. Meselâ, (Tahtâvî) hâşiyesinde diyor ki, (Tutulmamış oruçların fidiye vererek iskât edilmesi için nass vardır. Nemâz orucdan dahâ mühim olduğundan, şer'î bir özr ile kılınmamış ve kazâ etmek istediği hâlde, ölüm hastalığına yakalanmış bir kimsenin, kazâ edemediği nemâzları için de, orucda yaptığı gibi iskât yapılması için, bütün âlimlerin sözbirliği vardır. Hadîs-i şerîfde, (Bir kimse, başkası yerine oruc tutamaz ve nemâz kılamaz. Fekat, onun orucu ve nemâzı için fakîri doyurur) buyuruldu)" Hüseyin Hilmi Işık, **Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye**, Hakikat Kitabevi Yayını, İstanbul 2014, s. 1019.

Çeşitli meslek grubundan 13 kişiye 500'er kuruş bir kişiye de 300 kuruş olmak üzere toplam 6.800 kuruş verilmiştir. Halil Efendi'nin vaktiyle kendilerinden borç aldığı kişiler olduğunu düşündüğümüz 14 kişiden biri Ayvaz Kırkor isminde bir gayrimüslimdir. Halil Efendi'nin borçlu olduğu 14 kişiden iki kişinin kahveci ve tütüncü olması dikkate değerdir. Zira aşağıda da ifade edileceği üzere merhumun terekesinde tütün ve kahve içimine yönelik çok sayıda eşya yer almaktadır. Özellikle tütün içimine dair kişisel eşyaların çokluğu Halil Efendi'nin bu konuda tiryakiliğini gösterebileceği gibi, misafirleri ve cariyeleri için de kahve ve tütün sarfiyatında bulunmuş olabileceği düşünülebilir. Merhum Şeyhülislam'ın vasiyeti gereği yapılan bu harcama defteri sayesinde iki tane cariyesi olduğunu öğrenmekteyiz. Nazende Kalfa ve Seyyare Kalfa isimlerindeki bu iki cariyesine de 500'er kuruş olmak üzere toplam 1.000 kuruş bırakmıştır. Cariyeler hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

11 Ağustos 1821 tarihli diğer bir belgede, eski Şeyhülislam Halil Efendi'nin muhalefatına hazine tarafından el konulmasına dair bir emrin olduğunu görüyoruz. Karahisar-ı Sahip mutasarrıfı, naibi ve bu iş için mübaşir olarak tayin edilen Osman Elmas'a hitaben gönderilen bu fermanla; eski Şeyhülislam Halil Efendi'nin vefatını bildiren naip ilamı ile merhumun vasiyetinin İstanbul'a ulaştığı ifade edilerek, merhumun maiyetinde olan kimselerin bundan sonra serbest bir şekilde diledikleri yere gidebilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca merhumun muhalefatının eksiksiz bir şekilde tüm mal, eşya, nakit, mücevher ve hayvanlarıyla birlikte her nesi varsa bir nesnesi dahi telef ve zayi olmadan mübaşire tevdi edilerek yazılı ve imzalı bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi ve Bab-ı Hümayun Hazinesi'ne teslimi istenmiştir³².

Merhum Şeyhülislam Halil Efendi ile ilgili son belge ise, vefatında mühürlenmiş odalarının mübaşir marifetiyle açıldığı, merhumun vasiyeti yerine getirildikten sonra geriye kalan tüm mal, eşya, nakit, mücevher ve hayvanlarının teker teker sayılıp kaydedildiğini gösteren 26 Ağustos 1821 tarihli Muhalefat Defteridir³³. Söz konusu Muhalefat Defterinde Kur'an-ı Kerim, dinî kitaplar, kalem ve mürekkep takımları gibi ilmi gereçlerin yanı sıra ev, giyim, ziynet eşyaları, mutfak ve züccaciye türü eşyalar, saklama gereçleri, kişisel eşyalar ve silah ve silah takımları gibi çok farklı kullanım araç ve gereçleri miktarlarıyla birlikte deftere kaydedilmiştir. Ayrıca merhumun çekmecelerinde ortaya çıkan 65.537,5 kuruşu bulan nakit çeşitleri de defterde ayrıntılarıyla verilmiştir.

Merhum Şeyhülislam Halil Efendi'nin çekmecelerinde bulunan nakit paralar şunlardan oluşmaktadır³⁴:

Tablo 2. Merhum Şeyhülislam Halil Efendi'nin Terekesinde Mevcut Nakit Çeşitleri

Para Çeşidi	Tutarı /kuruş
Rûmî 1005 adet	25.125 kuruş
Rûmî nısfîyesi 2 adet	25 kuruş
Rûmî rub'îyesi 2 adet	12,5 kuruş
İslambol mahbûbu 2 adet	16 kuruş
İslambol nısfîyesi 100 adet	400 kuruş
İslambol rub'îyesi 482 adet	1.205 kuruş
Fındık rub'îyesi 10943 adet	32.829 kuruş
Dane guruş	1.163 kuruş
Cihâdiye 200,5 adet	1.002,5 kuruş

³² AŞS 562, 24/35, 12 Zilkade 1236 / 11 Ağustos 1821.

³³ AŞS 562, 26/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

³⁴ AŞS 562, 29/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

Rub' 6072 adet	1.518 kuruş
Hamidiye 8000 adet	1.000 kuruş
Çil para	1.241,5 kuruş
Yekûn	65.537,5 kuruş
Vasiyeti için ayrılan	11.800 kuruş
Geriye kalan	53.737,5 kuruş

Tabloda da görüldüğü üzere, eski Şeyhülislam Halil Efendi'nin nakit çeşitlerinin toplamı 65.537,5 kuruşu bulmaktadır. Nakit paraların birkaç çeşitten oluştuğu görülmektedir. Çil para, Rumî, Hamidiye, Cihadiye, Fındık ve İslambol altını gibi çok sayıda nakit çeşidinin olduğu bu paraların bir kısmının tam, yarım ve çeyrek şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Çalışmamıza da konu olan II. Mahmud Devri'nde 1808 – 1830 yıllarında gümüş sikke 37, altın sikke ise 35 kere taşış edilmiştir. Adı geçen dönemde paraların içindeki değerli maden miktarı düşmüştür³⁵.

Defterin devamında merhum Şeyhülislamın muhalefatından İstanbul'a naklinde zorluk olan bazı eşyaların mübaşir marifetiyle müzayede edilerek satıldığını gösteren bir liste daha mevcuttur. Bu listedeki eşyaların satışı sonrası elde edilen 2.237,5 kuruşun mübaşire teslim edildiğine dair şerh verilmiştir. 65.537,5 kuruşun 11.800 kuruşu vasiyeti için ayrıldıktan sonra geriye 53.737,5 kuruş kalmaktadır. Bu miktara terekesindeki malların satılması sonucu elde edilen 2.237,5 kuruş eklendiğinde toplam miktar 55.975 kuruşu bulmaktadır. Bu miktarın tamamı bu iş için görevli olan Osman Elmas'a teslim edilerek İstanbul'a Bab-ı Hümayun Hazinesi'ne gönderilmiştir³⁶.

Şeyhülislam Halil Efendi'nin Karahisar-ı Sâhib'te Satılan Eşyası

Şeyhülislamın terekesindeki eşyaları, İstanbul'a gönderilen ve İstanbul'a gönderilmeyip yerinde satılanlar olarak iki başlık halinde incelemek mümkündür. İstanbul'a gönderilen eşyalar yalnızca miktarları ile ifade edilirken, götürülmeyenler yerinde satıldığı için bunların fiyatları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. *Merhûm-ı müşârü'n-ileyhin muhalefâtından Der-Aliye'ye naklinde 'usret olub mübâşir-i mâma-ileyhin ba'de'l-müzâyede semen-i mislileriyle âhere bey' eylediği eşyâdır* ifadesi ile naklinde zorluk olduğu için İstanbul'a götürülmeyip yerinde satılan ürünleri tablo halinde gösterebiliriz³⁷. Tablo oluşturulurken kâtibin eşyaları sınıflandırma şekli esas alınmıştır.

Tablo 3. Merhum Şeyhülislam Halil Efendi'nin Terekesinden Satılan Ürünler

Eşya Çeşidi / Miktarı	Tutarı
Basma mak'ad 4, basma perde 1, parça basma 1, penbe şilte 4, koltuk yastığı 3, yastık yüzü 14, kapı perdesi 1	200 guruş
Kayık şiltesi 1, yastık 3	70 guruş
İngiliz şâli yorgan ma'a çarşab 1	50 guruş

³⁵ Sultan II. Mahmud'un saltanatı döneminde ortaya çıkan bütçe açıklarının karşılanması ve diğer malî sorunların çözümlenmesi isteği, altın ve gümüş paraların değerinde azalmaya yol açtığı gibi çeşitliliğini de artırmıştır. II. Mahmud döneminde piyasada yer alan İstanbul mahbûbî, Fındık ve Rumî altın paralar Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde bulunmaktadır. Bu paraların yarımına nisf (Rumî Nisfiyesi), çeyreğine ise rub' (İstanbul Rub'iyesi) denmekteydi. 1821 yılında 1 İstanbul altını 8 kuruş, 1 fındık altını 11 kuruş ve 1 Rumî altın 25 kuruş idi. bk. M. E. Sarıcaoğlu, "II. Mahmud Devri Para Politikaları", **Türkler**, C.14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 407-410.

³⁶ AŞS 562, 29/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

³⁷ AŞS 562, 28-29/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

Yüz yastığı 8	60 guruş
İşleme yüz yastığı 3	30 guruş
Basma köşe mak'adı 2	30 guruş
Basma şilte 2, yastık 1	100 guruş
Şerbet güğüm	30 guruş
Kahve ibriği kebîr 2, sagîr 2	20 guruş
Sagîr kahve ibriği 4	13 guruş
Cezve 4, ibrik 1	16 guruş
Kebîr cezve 4 sagîr 1, kürek 1 kürek 1, kahve tası 1, kahve kesesi 1, saç ayak 1, ocak demiri 1	35 guruş
Kebîr cezve 2 sagîr 3	13 guruş
Ocak güğüm	15 guruş
Oturak ma'a takım 1	10 guruş
Yağ debbesi 2	12 guruş
Tahtü'r-revân ma'a takım 1	250 guruş
Eski ma'den gülâb şişesi 1	9 guruş
Kebîr Saksonya bardak 1	20 guruş
Sagîr Saksonya bardak 6	90 guruş
Saksonya tatlı hokkası 2	11 guruş
Saksonya kâse 2	30 guruş
Yaldızlı billur bardak 1	4 guruş
Yaldızlı billur bardak 2	5 guruş
Billur bardak 2	5 guruş
Billur bardak 1	7 guruş
Def'a billur bardak 1	4 guruş
Eski ma'den iftar tabağı 9	16,5 guruş
Beyaz iftar tabağı 19	20 guruş
Salata tabağı 7, tuzluk 1	10 guruş
Yoğurt kâsesi 2, tabak 2	5 guruş
Tatlı kavanozu 3	13 guruş
Mum makarası 3	6 guruş
Ma'den şam'dân ma'a tepsi 1	20 guruş
Sırmalı nihâlî 1	11 guruş
Sade nihâlî 1	4 guruş

Tunç havan	10 guruş
Fiske şam'dân 4	6 guruş
Hoşab kaşığı 11	15 guruş
Hoşab kaşığı 12	30 guruş
Abanoz kaşık 11	25 guruş
Kaşık 4, tatlı kaşığı 2	6 guruş
Tencere ma'a kapak 1, kevgir 1, kepçe 1, burun? taşı 1, bıçak 4	25 guruş
Bosna fenârı 1	33 guruş
Bosna fenârı 1	30 guruş
Kavuk ma'a kalıp 4	35 guruş
Sabun 20 kıyye, fi 2,5 guruş	50 guruş
Duhân 16,5 kıyye, fi 3 guruş	49,5 guruş
Tömbeki 8 kıyye, fi 8 guruş	64 guruş
Tencere 16, kapak 15, lenger 10, çorba taşı 3, sefer taşı 1, tebsi 4, süzğü 3, legen 1, kevgir 4, sahan 7, yumurta tabası 1, maşraba 1, 105 kıyye fi 5	525 guruş

Toplamda 2237,5 kuruş tutan eşyanın çeşitliliği dikkate değerdir. Satılan eşya içerisinde ilk sırada yorgan, yastık, şilte, perde, koltuk, mak'ad, koltuk yastığı, yastık yüzü gibi yatak ve oturma takımları yer almaktadır. Cezve, büyük ve küçük kahve ibrikleri, kahve pişirmek için saç ayak, ocak demiri ve kürek gibi nesnelere çokluğu Şeyhülislam Efendi'nin kahveye olan ilgisini ortaya koymaktadır. Öte yandan satılan ürünler içerisinde kıyyesi 3 kuruştan duhân ve kıyyesi 8 kuruştan tömbekinin varlığı merhumun kahve kadar tütüne de duyduğu ilginin bir göstergesi olsa gerektir. Zira tütüncüye olan 500 kuruş borç da bu durumu teyit eder durumdadır. Kahve ve tütün tüketiminin bu denli fazla olmasında Halil Efendi'nin yanı sıra misafirlerinin de etkili olduğu düşünülebilir.

Satılan ürünlerin önemli bir kısmı da yağ ve gül suyu şişeleri ile bardak, tabak, kâse, kavanoz, kaşık, bıçak, tepsi, iftar tabakları gibi yemek ve saklama kaplarıdır. Bardakların; Saksonya bardak, yaldızlı billur bardak ve billur bardak gibi çeşitleri bulunurken, kaşıkların da; hoşaf kaşığı, tatlı kaşığı ve abanoz kaşık gibi çeşitleri vardır. Öte yandan aydınlatma aracı olarak fener ve şamdanların da satılan ürünler arasında yer aldığını görmekteyiz. Mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde özellikle Saksonya işi bardaklar, kâseler ve tatlı hokkaları dikkat çekmektedir. Almanya'nın Saksonya bölgesindeki Meissen'de 1709 yılından beri faaliyet gösteren bir fabrikada porselen ve cam türü bardak ve tabak çeşitleri üretilmektedir. Buradaki ürünlerin önemli bir kısmı da Osmanlı coğrafyasına ihraç edilmekte ve Türkler tarafından da beğenilmektedir³⁸. Zira Halil Efendi'nin terekesinde olduğu gibi,

³⁸ M. Şinasi Acar, *Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesnelere*, Yem Yayınları, İstanbul 2015, s. 147.

Rumeli Valisi Hamdi Paşa'nın terekesinde de "Saksonya işi nargileler" karşımıza çıkmaktadır³⁹.

Şeyhülislam Halil Efendi'nin İstanbul'a Götürülen Eşyası

1. Kitaplar, Yazı Takımları ve Mühürler

Şeyhülislam Halil Efendi'nin sayımı yapılan ve İstanbul'a götürülen eşyalarının başında kitaplar gelmektedir. Tamamına yakını dini eserlerden oluşan bu kitapların başında Kur'an-ı Kerim gelmektedir. "Kaba Sakal İmamı el-Hâc Halil Efendi hattıyla Mushaf-ı Şerîf" olarak kayda geçen kutsal kitap dışında Süleyman Hilmi Efendi hattıyla yazılmış 1 cilt Delâil-i Şerîfe⁴⁰ kitabı ve yine 1 cilt En'âm-ı Şerîf⁴¹ kitabı bulunmaktadır. Kur'an ve cüzlerden başka Halil Efendi'nin terekesinde menkıbe türü bir eser vardır. "Menâkıb-ı Emir Sultan"⁴² ismindeki bu eserin müellifi hakkında malumat bulunmamaktadır⁴³. Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde teferruatı hakkında malumat sahibi olunamayan bir adet Ruznâme⁴⁴ bulunmaktadır.

Halil Efendi'nin tekesinde ilmi eserlerin yanında bunları korumaya, yazmaya ve mühürlemeye yarayacak bir takım nesnelere de bulunmaktaydı. Bunların başında 1 adet "yıldızlı sim En'âm kisesi" (kesesi) gelir. Bundan başka merhum Şeyhülislamın terekesinde 1 adet "Mehmed işi kebir devât"⁴⁵ ve kalemtraş⁴⁶ ve 2 adet nühas (bakır) tükürük hokkası da yer almaktadır. Halil Efendi'nin kendi ismine ve hanımları ismine basılmış toplam 4 adet hatem/mühür⁴⁷ bulunmaktadır. İki tanesi "Halil isminde hatem", diğer iki tanesi ise "Züleyha

³⁹ Öztunç, a.g.m., s. 59.

⁴⁰ Ülkemizde Kur'an'dan sonra en çok okunan eser Delâil'dir. Hz. Muhammed (aleyhisselam) için okunan ve salavat denilen duaların toplandığı kitap, Delâil-i Şerîfe (Kutsal Deliller) ve Delâil-ül Hayrât (İyilerin Delilleri) olarak da bilinir. Tasavvuf ve fıkıh bilgini Şeyh Ebu Abdullah Muhammed bin Süleyman El- Cezûlî tarafından derlenip düzenlenmiştir. bk. Acar, a.g.e., s. 183.

⁴¹ En'âmlar, 165 ayetten oluşan En'âm Suresi ile sık ve çok okunan Kur'an surelerini içine alan küçük kitaplardır. İyi bir hatla yazılıp özenle tezhip edilen bu kitapçıkların ciltleri de kusursuz olurdu. En'âm'ı üzerinde taşımak eski geleneklerdendi. bk. Acar, a.g.e., s. 187.

⁴² Emir Sultan hazretleri, Osmanlı'nın kuruluşu döneminde, 1368-1429 tarihleri arasında yaşamış önemli İslam alimlerinden biridir. Yaşadığı yıllarda padişahların başarılı olmaları için manevi bakımdan dua ve niyazda bulunmuştur. Mutasavvıf şahsiyeti yanında, Yıldırım Bayezid'in damadı olması açısından önemlidir. II. Murat devrinde İstanbul kuşatmasına dervişleriyle birlikte katılarak bizzat aktif rol almıştır. bk. Nurettin Kahraman, **Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî) İnceleme ve Metin**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009, s. IV.

⁴³ Emir Sultan hakkında çeşitli menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır. Bunların ikisi, kendisinden sonra dergâhına şeyh olan Hasan Efendi'nin Müzîlü's-şükûk'ü ile üçüncü şeyh Lütfullah Efendi'nin Cenâhu's-sâlikîn adlı eserleridir. Diğer menâkıbnâmelerin önemlileri şunlardır: İbrâhim b. Zeynüddin. Vesiletü'l-metâlib fi cevâhiri'l-menâkıb, Yahyâ b. Bahşî, Menâkıb-ı Cevahir, Ni'metullah, Menâkıb-ı Emîr Sultan, Müdâmî, Dîvân-ı Müdâmî der Vâsîf-ı Emîr Sultan, Hüsameddin, Târih-i Emîr Sultan, Senâî, Menâkıb-ı Emîr Sultan. bk. Hüseyin Algül – Nihat Azamat, "Emir Sultan", **TDVİA**, C. 11, İstanbul 1995, s. 148.

⁴⁴ Ruznâme; Olayların zaman sırasına göre yazılmış bulunduğu defter. Bk. Devellioğlu, a.g.e., s. 900.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=ruzname&guid=TDK.GTS.5508ad22bf16c6.29991112 (Erişim tarihi: 23.05.2018).

⁴⁵ Devât, divit kelimesinin çoğuludur. Yazı yazmak için kullanılan hokka ve kalemi bir arada ihtiva eden mahfazaya da divit denir. Hemen her okuyazar divit kullandığından, çeşitli boyda divitler yapılmıştır. Divitler boylarına göre "kâtip diviti", "hattat diviti" ve "kassam diviti" adlarıyla ayrılırlar. Divit boyları türlerine göre 22 cm'den 37 cm'ye kadar değişirse de, çoklukla 24-32 cm uzunluğundadır. Bk. Acar, a.g.e., s. 142.

⁴⁶ Kalemtraş, esas itibarıyla hattatın kâşî kalemini açtığı uzun saplı özel bir bıçaktır. Ufağı büyüğü, incesi kalını, uzun kısıması, sadesi süslüsü, özetle pek çok çeşidi vardır. Kalemtraş boyları, türlerine göre 9,5 cm'den 23,5 cm'ye dek değişirse de çoğu 19-20 cm uzunluğundadır. Bk. Acar, a.g.e., s. 116.

⁴⁷ Mühür Farsça bir sözcüktür ve aslı da mührdür. Mühür denilince hem yazıda sözü edilen küçük araç, hem de onun basıldığı yerde ortaya çıkan iz anlaşılır. Arapçası *hâtem* "en son ve sonuncu" anlamındadır ki, mühür de esasen yazının sonuna basılır. Osmanlı Türkçesi'nde yaygın olarak mühür sözcüğü kullanılmıştır. Türkçe *damga* sözcüğü de aynı anlamdadır. Bk. Acar, a.g.e., s. 391.

ve *Zibâ isimlerinde hatem*” şeklinde belgelerde geçmektedir⁴⁸. Halil Efendi’nin eşlerinden Zibâ Hatun Halet Efendi’nin hanımı ile tartışmış ve kötü bir akıbete duçar olmuştur. Mühürlerden biri onun adınadır. Diğer mühür ise Züleyha adına basılmıştır. Züleyha isminin Zibâ Hatun ile beraber zikredilmesi ve her ikisine de mühür yaptırılmış olması onun da merhum Şeyhülislamın hanımlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Mühürlerin yanı sıra 1 adet de mühürleri saklamaya yarayan “*altun mühür kisesi*” bulunmaktadır⁴⁹.

2. Nargile, Kahve ve Tütün Takımları

Şeyhülislam Halil Efendi’nin terekesi incelendiğinde nargile⁵⁰, kahve ve tütüne ilgi duyduğu ve özellikle nargile imamesi ve marpuç⁵¹ hususunda zengin bir koleksiyona sahip olduğu anlaşılır. Bu imameleri bir tablo halinde vermekte yarar vardır⁵²:

Tablo 4. Merhum Şeyhülislam Halil Efendi’nin Terekesindeki İmameler

Sim sırlı ma‘den nârgil ma‘a tabak	Kakma taşlı kabak imâme
Sim sırlı tonbak nârgil ma‘a marpuç	Kehrüba meksûr kabak imâme
Laciverd minâlı kehrüba imâme	Kakma başlı ...? ince kabak imâme
Yeşil minâlı kehrüba imâme	Kakma başlı ...? kabak imâme
Mâ‘i minâlı kehrüba kabak imâme	Kakma taşlı kabak imâme
Minâlı kehrüba imâme	Kehrüba yekpâre imâme
İnce mercanlı kabak imâme	Kabak imâme
Mercanlı kehrüba imâme	Yekpâre kehrüba imâme
Mercanlı meksûr kabak imâme	Kabak imâme
Yekpâre kehrüba imâme	Mâ‘i minâlı kehrüba kebir imâme
Minâlı kabak imâme	

Halil Efendi’nin terekesinde yekpâre veya takım şeklinde toplam 20 adet imame bulunmaktadır. “*Laciverd minâlı kehrüba imâme*” bir çift, geri kalanlar ise birer adettir. İmameler, kabak ve kehrübaardan yapıma ve genellikle mavi, yeşil ve lacivert renkli minelidir. İmamelerin tamamı değilse de özellikle mercanlı olanların çok değerli olduğu düşünülmektedir. Zira 1836 tarihli Rumeli Valisi Mahmud Hamdi Paşa’ya ait bir Muhallefat defterinde, “*Kehribar penbe mina üzerine mücevherli kabak imame*”nin 4.000 kuruş fiyatla

⁴⁸ Osmanlı sosyal yaşamında üç tür mühür vardır: 1 Kişilerin kendi adlarına kazdırdıkları ve imza yerine kullandıkları “Kişisel (zafî, şahsî) mühürler”, 2 Kurumlar adına kazdırılan ve bu kuruluşları temsil eden yetkililer tarafından kullanılan “Resmî mühürler” (makam mühürleri), 3 Vakıf kütüphanelerdeki kitapların mühürlenmesinde kullanılan “Vakıf Mühürleri”. Bk. Acar, **a.g.e.**, s. 391. Burada Halil Efendi ve hanımları için hazırlanmış olan mühürler birinci bölümün tarifine uymaktadır ve şahsî mühür olarak ifade edilebilir.

⁴⁹ AŞS 562, 26/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁵⁰ Nargile, yakılan tütünün bir hortum vasıtasıyla su dolu bir şişe içerisine çekilerek, fazla nikotinin bu suda arındırılıp dumanının içilmesini sağlayan alettir. Bk. Fatih Mehmet Tanrıveren, **Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Osmanlı Dönemi Tütün Kültürüne Ait Etnografik Objeler**, Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015, s. 35.

⁵¹ Marpuç; tömbeki dumanının şişeden geçip ağza intikalini sağlayan deriden yapılmış, uzun hortumdur. İmame ise; marpuçun ucuna takılıp dumanı emmek için ağza alınan nesnedir. Bk. Tanrıveren, **a.g.t.**, s. 39.

⁵² AŞS 562, 26/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

satıldığı görülmektedir⁵³. Yaklaşık 15 sene öncesine ait Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde de farklı değerdeki imamelerin yanı sıra 3 adet de mercanlı imame bulunması bunların maddi değerlerinin yüksek olduğu fikrini vermektedir.

Halil Efendi'nin nargile haricinde tütün ve kahveye de tiryakiliği olduğunu düşündüren çok sayıda nesne, terekesinde bulunmaktadır. Vefatında terekesinde “26 kıyye yemen kahvesi” ve “bir miktar kalmış tömbeki” bulunmaktaydı. Bu tütünleri içmeye yarayacak 20 adet kiraz çibık ve 2 adet de sargılı çibık yanında 9 adet de duhân tablası yer almaktaydı. Kahve içmek için 47 adet “tonbak zarf ma'a fincan” yani fincan takımının bulunması kahveye duyulan ilginin bir göstergesidir. 47 adet kahve takımı dışında “mücevherli altun zarf ma'a gergedân boynuzlu fincân” olarak ifade edilen çok kıymetli bir kahve takımı daha mevcuttu. Tüm bunların yanında kahvelerin servis edilmesi için 1 adet yaldızlı tonbak kahve askısının var olduğu da bilinmektedir. Kahve yapımı, içimi ve servisi için gerekli nesnelere olduğu gibi bunların şık bir şekilde saklanması için de işlemeli mendiller yapıldığı görülmektedir. Bu manada adı geçen terekede, 1 adet al şal ve 1 adet de beyaz şal üzerine işleme kahve makremesi ve 3 adet de köhne sırmalı ve pullu sade kahve pûşidesi (örtü) göze çarpmaktadır⁵⁴.

Şeyhülislam Halil Efendi'nin tiryakisi olduğunu düşündüren ve terekede karşımıza çıkan diğer bir ürün ise enfiye/enfiye kutusudur. Halk arasında “burunotu” diye anılan enfiye, kavrulmuş tütünün toz haline getirildikten sonra birkaç baharat çeşidiyle birlikte karıştırılıp üzerine kokulu sıvıların serpilmesiyle elde edilen karışımdır. Enfiye kutusu da bu karışımın muhafaza edildiği kaptır⁵⁵. Şeyhülislamın terekesinde toplam altı adet enfiye kutusu bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi “kebir enfiye” kutusu olarak geçmektedir⁵⁶. Diğer üçü ise değerli taşlardan ve işlemelidir: *Al minâkârî mücevherli enfiye kutusu*, *Bir taşlı altun enfiye kutusu* ve *Şiştânîli minâkârî enfiye kutusu*⁵⁷.

Halil Efendi'nin enfiye, tömbeki, tütün, nargile ve kahve gibi keyif verici bu ürünlere ilgisi ulemanın bunlar hakkındaki fetvalarını da gündeme getirmektedir. IV. Murat devrinde Kadızadeli hareketinin de etkisiyle tütüne ve kahve satışına ve tüketimine karşı kısıtlayıcı bir tavır takınılırken Şeyhülislam Halil Efendi'nin yaşadığı II. Mahmud döneminde ise bu tarz bir kısıtlamanın söz konusu olmadığı görülür. Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada Mudurnu'da bu ürünlerden tütünün satışının yapıldığı ve devletin bu üründen vergi aldığı görülmektedir⁵⁸. Bu durum adı geçen ürünlerin tüketiminde dinî makamlar tarafından yasaklayıcı bir emrin verilmediği izlenimini vermektedir ki bahsettiğimiz ürünlerin tüketen kişi, dini manada en yüksek makama / şeyhülislamlık makamına ulaşmış olan biridir.

3. Ateşli ve Ateşsiz Silahlar

İlmiye sınıfının en yüksek makamına mensup bir devlet adamı iken azledilen ve ardından Bursa ve Karahisar-ı Sahib sürgünleri yaşayan Halil Efendi vefat ettiği Afyon şehrinde geride hatırı sayılır bir silah miras bırakmamıştır. Mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde tüfek, kılıç ve bunların muhafazasında kullanılan kabzalar olmak üzere 10 parça eşya kalmıştır. Bunlar; 2 çift İngiliz kârî Piştov, 1 çift Cezayir kârî sırmalı piştov kabzı, 1 çift

⁵³ Öztunç, a.g.m., s. 68.

⁵⁴ AŞS 562, 27-28 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁵⁵ Tanrıveren, a.g.t., s. 323.

⁵⁶ AŞS 562, 28 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁵⁷ AŞS 562, 26 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁵⁸ Hüseyin Sarı, “II. Mahmud Döneminde Mudurnu'da Fiyat Hareketleri ve Kentin Genel Giderleri” **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 28, Ankara 1995, s. 142.

Karahisâr kârî piştov ma‘a teymur harbi, 2 adet şeşhâne⁵⁹ tüfek, 1 adet cephanе zenbili ve 1 adet simli kılıçtır⁶⁰.

Halil Efendi'nin terekesinin de yer aldığı 562 numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer'iyе Sicil defterindeki diğer kayıtlar da incelendiğinde devrin en rağbet edilen silahlarının başında piştov türü silahların geldiği görülür. 4 Temmuz 1821 tarihli Karahisâr-ı Sâhib sancağında 1.500 nefer askerin istendiği ve masrafların tevzi edildiği bir salyane defteri kaydında, Silahtar Ağa'ya çifte piştov 280 kuruş⁶¹, Şam Valisi Mehmed Derviş Paşa'nın ağalarından olup İstanbul'a gitmek üzere iken Karahisâr-ı Sâhib'te vefat eden Elmalılı Mehmed Ağa ibn-i Hasan'ın tereke kaydında 1 çift Simli İngiliz kârî piştov ise 200 kuruş olarak ifade edilmiştir⁶². Böylelikle 1 adet piştovun 1821 yılı şartlarında Afyon ve çevresinde 100-150 kuruş arasında olduğu tahmin edilebilir.

4. Kişisel Eşyalar

Bu başlık altında Halil Efendi'nin şahsi olarak kullandığını düşündüğümüz berber takımları, gözlük, dürbün ve saat gibi nesnelere incelenecektir. Adı geçen terekede berber ve tıraş takımına dair var olan eşya; 1 adet *mâ'î şâl üzerine işleme berber takımı*, 1 adet *kaba sakal tarağı ma‘a köhne kise* ve 1 adet *tekmil köhne berber takımı* olarak yer almaktadır⁶³. Berber dükkânlarında malzeme denince akla ilk önce ustura, tarak, makas gelmektedir. Bunların dışında müşterinin önüne serilen peşkir, sakalın ıslatıldığı tas, tıraştan sonra saçın yıkandığı sitil, ayna ve usturanın bilendiği kayış bu meslekte kullanılan diğer malzemelerdir⁶⁴. Bu minval üzere düşünüldüğünde Halil Efendi'nin terekesinde berber takımı denildiğinde bu malzemelerin bir kısmı akla gelebilir.

Halil Efendi'nin kullandığı kişisel ürünlerden biri de gözlüktür. İlmiye sınıfına mensup bir devlet adamı olarak, kitapla ve yazıyla çokça iştiğal etmesi muhtemel biri olan merhum Şeyhülislamın 1 adet sedef muhafaza içerisinde gözlüğü kalan eşyaları arasındadır. Yine uzağı görmeye yarayan bir alet olarak dürbün de tereke kayıtları arasında yerini almaktadır. Halil Efendi'nin dürbünü *yaldızlı sim dürbündür*. Kayıtlarda 1 adet de “*sagîr altun nüsha muhafazası*” geçmektedir. Bunun gözlük veya başka bir nesnenin saklanması mı kullanıldığına dair kesin bir veriye sahip değiliz. Halil Efendi'nin kullandığı saat ise İngiliz yapımı köstekli altın basma saattir⁶⁵. Saatin çoğu kişi için yalnızca zamanı bildiren bir araç değil, bir canyoldaşı ve sadık bir arkadaş olduğu o zamanlarda bu saatin de kıymeti büyük olsa gerekir. Zira Osmanlıların koyun saatlerini bir prestij ögesi kabul ederek onu ilk aldıkları lüks eşya haline getirmeleri, Batılıları daha 18. yüzyılda İstanbul'da satış temsilcilikleri açmaya zorlamıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında devam eden bu eğilim sonucu, İstanbul'da pek çok saat firmasının acentaları açılmıştır⁶⁶. Halil Efendi devrinin gelişmelerinden haberdar biri olarak İngiliz yapımı köstekli altın saat kullanmaktadır.

⁵⁹ Hava payını gidermek ve merminin daha süratli olmasını sağlamak için yivler ve bu şekilde yapılan toplarla tüfeklere verilen addır. Altı köşeli ve altı yivli oldukları için bu ad verilmiştir. Halk arasında *şeşane* şeklinde de kullanılırdı. Namlusunun içi boş olanlara “*Kaval*” denirdi. bk. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 344-345.

⁶⁰ AŞS 562, 26 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁶¹ AŞS 562, 15/27, 3 Şevval 1236 / 4 Temmuz 1821.

⁶² AŞS 562, 40 / 53, 11 Muharrem 1237 / 8 Ekim 1821.

⁶³ AŞS 562, 27 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁶⁴ Mine Yayla – Miyase Çağdaş, “Erkek Berberliğinde Tıraş Geleneği ve Damat Tıraş Önlüklerinin Teknik ve Süsleme Açısından İncelenmesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 35, Konya 2014, s. 502.

⁶⁵ AŞS 562, 27-28 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁶⁶ Acar, a.g.e. , s. 433.

5. Giyim Eşyaları

Mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesindeki giyim eşyalarının önemli bir kısmı kendisine ait kürk ve cübbe ile aile efradına ait kıyafetlerden oluşmaktadır. İlmiye sınıfında yüksek makamlarda görev yapan biri olarak Halil Efendi'nin bir hayli kürk, cübbe ve biniş türü törensel kıyafetlere sahip olduğunu görmekteyiz. Kürkleri bir tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz⁶⁷:

Tablo 5. Merhum Şeyhülislam Halil Efendi'nin Terekesindeki Kürkler

Al mücevher şâl kaplı cebe samûr kürk
Helâlî sarı şâl kaplı cebe samûr kürk
Turuncu İngiliz şâli kaplı samûr nâfesi cebe kürk
Al İngiliz şâli kaplı samûr nâfesi cebe kürk
Hilâlî şâl kaplı kısa samûr nâfesi kürk
Al mücevher şâl kaplı kısa samûr nâfesi kürk
Hilâlî şâl kaplı kısa samûr nâfesi kürk
Yeşil şâl kaplı pehle biniş kürk
Mâ'î gezi kaplı cebe kakım kürk
Al gezi kaplı cebe kakım kürk
Mâ'î kaplı kısa köhne kakım kürk
Yeşil şâl kaplı kısa kakım kürk
Al mücevher kaplı kısa kakım kürk
Turuncu helâlî şâl kaplı kısa samûr kürk

Kürk, tarih boyunca hemen hemen her toplumun ilgisini çekmiş olup, daha önceleri sadece giyinmek için kullanılırken bir zaman sonra süs, giyim aksesuarı olarak ve toplum içindeki itibarı ve statüyü gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunda kürk; devlet adamlarına törenlerde makam ve mevkilerine uygun bir şekilde kullanılması için verilen bir statü nesnesi idi. Bunun dışında taltif edilmek istenen kimselere ve yabancı devletlerin elçilerine de kürk giydirilmekteydi. Osmanlı teşrifatında bir üst elbise olarak giydirilen bu tarz kürk ve kaftanlara hil'at denmekteydi⁶⁸. Soğuktan korunmanın yanında bir teşrifat kıyafeti olması açısından kürk, özellikle Şeyhülislam Halil Efendi'nin de mensubu olduğu ilmiye sınıfında önemli bir aksesuar idi. Halil Efendi'nin terekesinde 14 adet kürk bulunmaktadır. Kürklerin önemli bir kısmı samurdan yapıma, mücevherle bezenmiş ve değişik renklerden oluşmaktadır. Yine kürk gibi bir kıyafet olan biniş de Halil Efendi'nin terekesinde yerini almaktadır. 4 adet değişik evsafıta biniş, 2 adet *hil'atlık al kaput* ve 8 adet *hil'atlık elvan çuka biniş* bulunmaktadır⁶⁹.

Halil Efendi'nin terekesinde kürk ve binişten sonra en fazla cübbenin yer aldığı görülmektedir. Arapça bir kelime olan ve en üste giyilen geniş ve bol elbise anlamına gelen cübbe; her türlü ve her renk kumaştan yapılabilirdi. Kışlıklar genelde kaşmirden, yazlıklar ise sof yahut şâliden yapılırdı⁷⁰. Halil Efendi'nin terekesinde 10 adet cübbe bulunmaktadır.

⁶⁷ AŞS 562, 26-27 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁶⁸ Zeki Tekin, "Osmanlı Toplum Hayatında Kürk Kullanımı", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 644-645.

⁶⁹ AŞS 562, 27/38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁷⁰ Osmanlıda ilmiyeye mensup olmayan bazı kimseler (divan-ı hümayun çavuşları, yeniçeri çuhadarları) da cübbe giymişlerdir; onları ulemadan ayırt eden kavukları olmuştur. bk. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, İstanbul 1969, 57-58.

Bunların 6 tanesi şâli⁷¹ 4 tanesi de çuka⁷²dir. Cübbeler gölgeli, kimyonî, pembe, mor, beyaz ve al renklerde olup 2 tanesi köhne yani eskimiştir. Cübbe ve kürk dışında 1 adet de al çuka kaput ile başlık terekede yer almaktadır⁷³.

Cübbeyi tamamlayan bir unsur olarak sarığın da terekede yer aldığı görülmektedir. Merhumun terekesinde, 2 adet *cedid Hint sarığı*, 6 adet *müsta'mel sarık* olmak üzere toplam 8 adet sarık bulunmaktadır. Terekede ayrıca, ihram ve seccadeler de yerini almaktadır. Halil Efendi'nin "*Al ve beyaz Cezayir ihramı, turuncu köhne ihram ve sim saçaklı al ihram*" olmak üzere toplam 4 adet ihramı vardır. "*Benaluka seccade, Benaluka saf seccade ve Kaliçe seccade*" olmak üzere 3 adet seccade ve 1 adet de gümüş tesbih terekede yer almaktadır⁷⁴.

Yukarıda zikredilen ve Şeyhülislam'a ait olduğu fikrini veren kürk, cübbe, biniş, ihram ve sarık gibi giysilerin dışında aile efradına ait (hanımları, cariyeleri ve çocukları) şâl⁷⁵, çitari⁷⁶, kemer, entari, zıbin, gömlek, don, hırka, uçkur, yemeni gibi kıyafetler ile çorap, terlik, çizme, tozluk, pabuç gibi ayağa giyilen çok sayıda esvap terekede yerini almaktadır. *Beyaz çiçekli rizâyî şâl, parça donluk şâl ve beyaz çiçekli parça şâl* gibi birbirinden farklı ve muhtemelen kadınların giydiği şâl çeşitleri bulunmaktadır. Entarilerin de *müsta'mel çiçekli entari, müsta'mel işleme entari ve müsta'mel çitari entari* gibi çeşitleri vardır. Zıbin denilen ve çocuklara giydirilen tuluma benzer bir kıyafetin varlığı ailede küçük yaşta birinin olabileceğini düşündürmektedir. Abdest için abdest havlusu, ağır abdest futa⁷⁷sı, köhne abdest futası ve abdest futası yanında işleme havlu, çok sayıda sade havlu, işleme sofrası, kullanılmış küçük sofrası peşgiri ve peştamal gibi örtüler de terekede yer almaktadır⁷⁸.

6. Diğer Eşyalar

Kıyafet, seccade, havlu ve ayakkabı gibi giyim eşyaları dışında evin en temel ihtiyaçlarından olan perde, çarşaf, makrame, koltuk ve yastık yüzü gibi örtüler ile boğça, kutu, kıl harar⁷⁹, çekmece, sepet ve sandık gibi eşya saklamaya yarayan çok sayıda materyal terekede yer almaktadır. Çekmeceler, sade fi sagir çekmece, hallaç çekmecesini ve sagir ceviz çekmecedan oluşmaktadır. Yemek pişirmeye ve saklamaya yarar 8 adet de sahan bulunmaktadır. Bunun dışında yıkanmaya ve abdest almaya yarayan büyük ve küçük tonbak leğenler ve ibrikler ile yemek taşımaya ve sunmaya yarar bakır ve çelik tepsiler de terekede karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında Halil Efendi'nin terekesinde temizlik ve güzel koku için kullanılabilecek 1 adet bakır gülâb kumkuması ve 25 kıyye sabun yer almaktadır. Terekede ayrıca bir adet ihtikân⁸⁰ şırıngası bulunması dikkate değerdir⁸¹.

⁷¹ Şâli; Şal gibi Keşmir Keçisi yününden dokunmuş ince ve makbul bir yünlü kumaşın adıdır. Düz renkleri de olurdu ve uzun toplar halinde dokunurdu. Şal gibi top olarak değil arşın ile satılırdı. Erkek ve kadın için hırka yüzü, entari, şalvar, mintan olurdu. R.E. Koçu, **a.g.e.**, s. 214-215.

⁷² Çuha; Yün dokumalar, yünlü kumaştan yapılan elbise. Aynı anlamda Farsça "çuka" kelimesinden alınmıştır, eski metinlerin çoğunda çuka diye yazılır. Yüzyıllar boyunca yerli malı ve ithal malı olarak kullanılagelmiştir, eski yabancı çuhaların en makbülleri de İngiliz ve Fransız çuhaları olmuştur. R.E. Koçu, **a.g.e.**, s. 82.

⁷³ **AŞS 562, 27 / 38**, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁷⁴ **AŞS 562, 27 / 38**, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁷⁵ Şal; en güzelleri İran'da ve Hindistan'da dokunmuş giysilik, omuz ve boyun için atkılık, kuşaklık ve sarıklık kıymetli bir yün kumaşın adıdır. R.E. Koçu, **a.g.e.** s. 213.

⁷⁶ Çitari; ipekle karışık pamuk ipliği ile dokunmuş sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş; bilhassa Şam'da dokunurdu, İstanbul piyasasında halk isteği görmüş makbul kumaşlardandı. R.E. Koçu, **a.g.e.**, s. 77.

⁷⁷ Bele bağlanan ipek peştamal, R.E. Koçu, **a.g.e.** s. 119.

⁷⁸ **AŞS 562, 27-28 / 38**, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁷⁹ Çoğu kıldan dokunmuş, büyük çuval. Bk.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=HARAR (Erişim Tarihi: 28. 05. 2018).

⁸⁰ İhtikân: Kan yürümesi, kanın bir yere toplanması. Tenkiye yapma, şırınga ile göden bağırsağına su alma. Bk. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 482.

Mazul Şeyhülislam Halil Efendi'nin terekesinde 6 adet mavi çuka mak'ad ve 9 adet seyishane kilimi gibi oturmaya yarar koltuk ve halı türü eşya yer almaktadır. Evin dışında yük taşımaya yarayacak türden eşyalar da tekede karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; 1 çift kır araba bargir, 1 re's bakla kır bargir ve 8 adet sim tahtirevan⁸² ve yüzü⁸³. Tahtirevan sayısının fazla olması dikkate değerdir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'ne Çerkes coğrafyasından gelen ve annesinin vazifesinden dolayı sarayda şehzadelerle büyüyen Halil Efendi, memuriyete Hazine-i Hümayun'da başladı. Hazine kethüdası iken kendi arzusu ile ilmiye sınıfına geçen Halil Efendi, bu sınıfın en üst makamı olan şeyhülislamlığa kadar yükseldi. Ancak onun en büyük talihsizliği Halet Efendi gibi güçlü ve ikbali için rakiplerini bertaraf etmektен çekinmeyen bir devlet adamı ile aynı dönemde çalışmış olmasıydı. Zira 1821 yılındaki meşhur Rum isyanında Halet Efendi'nin dahil olduğunu düşünmesi ve bunu sesli olarak dile getirmesi Halil Efendi ve ailesi için sonun başlangıcı oldu. Halet Efendi'nin girişimleri neticesinde Halil Efendi 1 yıl 7 aylık şeyhülislamlık vazifesinden 29 Mart 1821 tarihinde azledildi. Hanımı ile beraber Bursa'ya sürüldü. Hanımı orada tutularak kendisi Karahisar-ı Sâhib sancağına sürgün edildi.

Hanımı Zibâ Hatun'un Bursa'da feci şekilde ölümü onu derinden yaraladı ve geçirdiği felçten birkaç gün sonra kendisi de 2 Ağustos 1821 Perşembe günü vefat etti. Mazul Şeyhülislam Halil Efendi geride hatırı sayılır bir tereke bıraktı. İstanbul'dan gönderilen ferman ile mutad olduğu üzere terekesi müsadere edildi. Bu iş için mübaşir Osman Elmas görevlendirildi. Halil Efendi'nin malvarlığından 11.800 kuruş cenaze masrafları, borçlar ve aile efradına bırakıldı. Merhumun çekmecelerinde ortaya çıkan 65.537,5 kuruşu bulan nakit çeşitleri tespit edildi.

Halil Efendi'nin eşyalarının bir kısmı İstanbul'a taşınmasında güçlük olacağı düşüncesiyle Afyon'da satışa çıkarıldı. Toplamda 2237,5 kuruş tutan bu eşyanın çeşitliliği dikkate değerdir. Satılan eşya içerisinde yorgan, yastık, şilte, perde, koltuk gibi oturma ve yatak takımları dışında bardak, tabak, çatal bıçak gibi yemek eşyaları da yer almaktaydı. Yükte hafif bahada ağır olan eşyalar ise İstanbul'a götürüldü. Bunların içerisinde Kur'an-ı Kerimler, dini kitaplar, kalem takımları gibi ilmi nesnelere dışında, Halil Efendi'nin tiryakiliğini ortaya koyan kahve, tütün ve nargile takımları mevcut idi. İmamelerin çokluğu, çeşitliliği ve kıymetleri dikkate değerdir. Bunun dışında mazul Şeyhülislamın çok sayıda kürk, cübbe ve binişe sahip olduğu bilinmektedir. Gerek giydiği kürkleri, binişler gerekse içtiği nargile, tütün ve kahveler Halil Efendi'yi biraz lüksüne ve keyfine düşkün biri olarak göstermektedir. Ancak beri tarafta ilmiye sınıfının en üst makamına gelmiş olan biri için bunlar ne denli lüks kabul edilir bu da ayrı bir tartışma konusudur. Terekede ailesi ve çocukları hakkında fazla bilgi olmamakla beraber, Nazende ve Seyyare isminde iki cariyesi ve Zibâ ile Züleyha isminde iki hanımı olduğu düşünülmektedir.

⁸¹ AŞS 562, 26-27 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

⁸² Tahtirevan; İnsan omuzunda götürülür veya icabına göre deve, at veya katıra yükletilir üstü örtülü, tekerleksiz bir nevi araba adıdır. Tahtadan, küçük uzunca bir oda şeklinde idi. bk. Pakalın, a.g.e., s. 380.

⁸³ AŞS 562, 28 / 38, 27 Zilkade 1236 / 26 Ağustos 1821.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi / BOA.)

BOA., Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1157/45918, 1326/51736, 1313/51115, 504/24804, 516/25201, 1555/37, 1268/49139, 1269/49142, 1312/51048, 1268/49106.

Afyonkarahisar Şer'îye Sicili, Nr: 562; 6/11, 15/27, 23/34, 24/35, 26/38, 27/38, 28/38, 29/38, 40/53.

Telif ve Tetkik Eserler

ACAR, M. Şinasi; **Osmanlı'da Günlük Yaşam Nesneleri**, Yem Yayınları, İstanbul 2015.

Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 11, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1309.

Ahmed Refik, "Osmanlı Şeyhülislâmlarının Terâcim-i Ahvâli: Şeyhülislâm ve Müftî'l-Enâm Esirî Mehmed Efendi", **Diyanet İlmî Dergi**, 9 (1970/96-97) ss. 189-190.

ALGÜL, Hüseyin- AZAMAT, Nihat; "Emir Sultan", **TDVİA**, C. 11, İstanbul 1995, ss. 146-148.

ALTINSU, Abdülkadir; **Osmanlı Şeyhülislamaları**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.

BALCI, Ramazan; **Enderunlu Hafız İlyas Ağa'nın Hatıraları Saray Günlüğüm**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2012.

BARKAN, Ömer Lütfü, "Edirne Askeri Kassam'ına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", **Belgeler**, C. III, S. 5-6, s.1-479.

DANIŞMEND, İsmail Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.

GERGER, Mehmet Emin; **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislamaları**, Gerger Yayınları, İstanbul 2013.

GÜNEŞ, Mehmet; "Karahisar-ı Sâhib Ayanı Molla-zade Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 8, S. 2, Afyonkarahisar 2006, ss. 65-92.

GÜRLEK, Dursun; **Maziye Bir Bakıver**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

IŞIK, Hüseyin Hilmi; **Tam İlmihal Saadet-i Ebediyye**, Hakikat Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.

İlmîye Salnamesi, Birinci Def'a, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.

İPŞİRLİ, Mehmet; "Esirî Mehmed Efendi", **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul 1995, ss. 390-391.

İPŞİRLİ, Mehmet; "Halil Efendi", **İslam Ansiklopedisi**, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s 312.

KAHRAMAN, Nurettin; **Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî) İnceleme ve Metin**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009.

- KARATAŞ, Ali İhsan; “Şeyhülislam Esirî Mehmed Efendi ve Vakıfları” , **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24 (2015/2), ss. 1-43.
- KOÇU, Reşat Ekrem; **Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Yayınları, İstanbul 1969.
- Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye**, C. II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308.
- ÖZTUNÇ, H. Baha; “Bir Rumeli Valisinin Emvâl-i Metrûkesi: Mahmud Hamdi Paşa'nın Muhallefatı” , **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Kış 2017, ss. 53-76.
- ÖZTÜRK, Said; **Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)**, OSAV, İstanbul 1995.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- PATACI, Özlem Oral, “Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmacıları Açısından Öneme Yönelik Bazı Değerlendirmeler”, **OTAM**, 40 / Güz 2016, ss. 327-354.
- SARI, Hüseyin; “II. Mahmud Döneminde Mudurnu'da Fiyat Hareketleri ve Kentin Genel Giderleri” **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 28, Ankara 1995, ss. 135-153.
- SARICAOĞLU, E.; “II. Mahmud Devri Para Politikaları” , **Türkler**, C.14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 407-415.
- Şânizade Mehmed Atullah, **Tarih-i Şânizade**, C. 3, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1290
- Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004
- TANRIVEREN, Fatih Mehmet; **Konya ve Çevresindeki Müzelerde Bulunan Osmanlı Dönemi Tütün Kültürüne Ait Etnografik Objeler**, Selçuk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015.
- TEKİN, Zeki; “Osmanlı Toplum Hayatında Kürk Kullanımı” , **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 644-649.
- YAKUT, Esra; **Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- YAYLA, Mine – ÇAĞDAŞ, Miyase; “Erkek Berberliğinde Tıraş Geleneği ve Damat Tıraş Önlüklerinin Teknik ve Süsleme Açısından İncelenmesi” , **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 35, Konya 2014, ss. 499-512.
- YENİDÜNYA, Süheyla; **Mehmet Sait Hâlet Efendi Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1760-1822)**, İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- YURDAKUL, İlhami; **Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1876)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=HARAR (Erişim Tarihi: 28. 05. 2018).

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=ruzname&guid=TDK.GTS.5508ad22bf16c6.29991112 (Erişim tarihi: 23.05.2018).

196

*Volume 10
Issue 8
November
2018*